

Het hernieuwde maakbaarheidsgeloof

David Kok in gesprek met Dimitri Tokmetzis

Dimitri Tokmetzis legt zich bij De Correspondent toe op datajournalistiek en de controle van de macht via de Wet openbaarheid van bestuur. Hij houdt zich bezig met privacy, geldstromen en netwerkanalyses. Eén van zijn uitspraken is: “het antwoord van de overheid op zijn eigen falen is het optuigen van meer bureaucratie. En dan vooral: een op hol geslagen informatiewoede.” Tijd voor een gesprek aan de hand van vijf citaten uit artikelen van Dimitri.

Dimitri, Wat vind je allereerst van je eigen uitspraak dat de overheid last heeft van een op hol geslagen informatiewoede, waarmee “de grote bureaucratische structuren vooral bezig zijn elkaar en de burger het leven zuur te maken”.

Het belangrijkste probleem is misschien wel dat de overheid zelf niet weet wat het weet. Een aantal jaren geleden is er een goed rapport verschenen van de WRR dat *iOverheid* heet. Het rapport bekijkt informatie van de overheid op een andere manier. We zijn gewend om naar de overheid op applicatieniveau te kijken, bijvoorbeeld het elektronisch kinddossier of een database. Waar we onvoldoende oog voor hebben en waar bijvoorbeeld snel privacyproblemen kunnen ontstaan, is het bewegen van informatie van de ene database naar de andere database. Het combineren van informatie en het verrijken daarvan. En daar is helemaal geen overzicht van. Wie deelt wat met elkaar? En wie is daarvoor verantwoordelijk?

Bijvoorbeeld: ik geef mijn data aan een gemeentelijk loket. Deze data worden weer intern gedeeld, daar weet ik niks van. Maar ook buiten de organisatie. Met bijvoorbeeld de belastingdienst of een ministerie. Allerlei stromen van informatie in de overheid, waar niemand overzicht over heeft. Wie is er verantwoordelijk voor? Bijvoorbeeld als de gemeente een fout maakt in het doorsturen van informatie naar de belastingdienst? De gemeente, de belastingdienst, of ben ik dan verantwoordelijk?

De grootste uitdaging voor gemeenten is het maken van een omslag in het denken en het besef dat de data die zij beheren van de burger is. Of dat nu privé-informatie is van een specifieke burger of openbare informatie die van alle burgers is. En dat is bestuursrechtelijk eigenlijk al zo geregeld, maar veel gemeenten beseffen dat nog niet.

Ik stuur veel WOB-verzoeken (Wet Openbaarheid Bestuur, red.) en moet dan lang wachten op antwoord. Dat kan volgens mij veel sneller. Los nog van het feit dat ik WOB-verzoeken moet doen, omdat ik de informatie niet online of telefonisch kan krijgen. Het kan makkelijk en snel, maar veel gemeenten hebben hun data niet op

orde. Die moeten zelf ook heel lang zoeken naar wat ze wel ergens hebben staan, maar qua archivering niet op orde hebben.

In Noorwegen hebben ze een veel beter model. Alle openbare stukken, wat natuurlijk bijna alles is, komen in een register. Daar is het een geroutineerde kwestie om stukken op te vragen. Je kunt zoeken in het register en 99 procent kan direct worden vrijgegeven. Slechts bij 1 procent moet nog even gekeken worden om te kijken of het naar buiten gebracht kan worden. Dat is niet alleen prettig voor de burger, maar ook voor de overheid, want die weet ook gelijk wat hij heeft.

Het probleem is dat veel gemeenten het openbaar maken van informatie vaak tot een kostendiscussie maken. Dat is op zich best te begrijpen in tijden van bezuinigingen, het gaat immers natuurlijk ook om kosten, maar het gaat ook om behoorlijk bestuur en dus afwegingen maken. Uiteindelijk bespaar je aan de achterkant ook weer kosten.

Ook juristen zijn vaak een struikelblok. Ambtenaren willen vaak wel. Er is veel koudwatervrees. En daar moeten ze overheen komen. Dan moet je accepteren dat er eerst kritiek komt, omdat mensen dingen vinden die je misschien liever niet naar buiten zou willen brengen. Maar uiteindelijk zullen de voordelen toch groter zijn dan de nadelen.

In Amerika is het 'open spending'-programma een mooi voorbeeld. Zij hebben ook eerst veel kritiek gekregen, maar nu is het algemeen geaccepteerd. In Nederland zou het ook goed zijn om alle begrotingen, op detailniveau, inzichtelijk te maken. Het is op dit moment heel moeilijk om aan benchmarking te doen tussen gemeenten. Nu worden hele dure onderzoeksbureaus ingehuurd die dit soort rapporten maken. Als de data openbaar zou zijn, dan zou je er veel meer, ook voor gemeenten, waardevolle informatie uit kunnen halen.

Waarom wordt daar niet vaker om gevraagd? Je zegt ook ergens: "Als burgers kunnen we er bij onze lokale, provinciale en nationale politici om vragen. Dat is met de komst van sociale media een stuk makkelijker geworden." Zegt het niet wat dat we dat weinig doen?

Je merkt in Nederland dat er een soort gezapigheid is. Ook bij journalisten. Er is een aantal clubs dat hier wat steviger in is gaan zitten, bijvoorbeeld de *open state foundation*, en een aantal media als RTL Nieuws, en dat is het wel zo'n beetje. Er is weinig druk vanuit journalisten. Zij leggen zich er al vaak bij neer dat ze zich bij een woordvoerder moeten melden en dan afwachten wat voor cijfers ze krijgen.

Ik denk dat het goed is als er meer journalisten zouden zijn die echt zelf actief op zoek gaan naar data. Lokaal zijn er steeds minder goede datajournalisten. Het kost ook tijd en het is moeilijk om aan goede data te komen.

En dat geldt ook voor burgers. Burgers moeten veel kritischer worden op hun gemeente als het gaat om open data en hun eigen data.

“In de maatschappelijke discussie wordt privacy meestal platgeslagen tot het recht ‘iets te verbergen’. Dat je je mag afschermen voor de blik van bedrijven, overheden en medeburgers.” En dan zeg je “it’s not privacy, stupid. It’s data!”

Het gaat ook helemaal niet om privacy, het gaat om discriminatie. Discriminatie van mensen op basis van data. Er zijn bijvoorbeeld steeds meer zorgverzekeraars die steeds meer van je willen weten en op basis daarvan gepersonaliseerde aanbiedingen gaan doen van premies. Dit is in feite in strijd met het gelijkheidsbeginsel. Je ondermijnt het zorgverzekeringsstelsel dat is gebaseerd op solidariteit. Je hebt geen collectief stelsel nodig als je individuele mensen gaat verzekeren.

En zo gaat het met heel veel data. Het is kansberekening. Dat zien we nu vaak als een privacykwestie, maar uiteindelijk gaat het om macht. Wanneer ze meer van je weten, kunnen ze je ook anders gaan behandelen. En daar moet de discussie eigenlijk over gaan.

Straks krijgen gemeenten er heel veel taken bij. Daar zit heel veel vertrouwelijke informatie bij. Dan gaan er vragen rijzen als “Wat is een kwetsbaar persoon?”, “Wat mag je van mensen zelf verwachten?”, “Wanneer moet je als gemeente ingrijpen en op basis waarvan?”. Dat laatste zal toch vaak gebeuren op basis van data. Op een gegeven moment wil je als gemeente daar een objectief instrument voor hebben, dus ga je met risico-instrumenten werken, zoals bijvoorbeeld het elektronisch kinddossier. Daarbij gaan gemeenten er vanuit dat data altijd kloppen en dat het wegingsmechanisme klopt. Daar zitten wel veel vraagtekens aan vast. Het is niet objectief als je alles automatiseert. Data kunnen goed zijn, maar moeten altijd ondersteunend zijn, ze moeten niet de waarheid worden.

Is dat volgens jou de kern van “het nieuwe maakbaarheidsgelooft”?

Vroeger ging de maakbaarheid over de samenleving, tegenwoordig over het individu. Als je iemand maar genoeg weet te *nudgen* (zetjes geven, red.), kun je hem het gewenste gedrag laten vertonen. Ik denk dat dat een vrij simplistische oplossing is, maar dat het ook veel ethische aspecten met zich meebrengt. De vraag is wat daar uiteindelijk de kosten van zijn?

We proberen iedereen op een norm te krijgen. Dat zie je ook bij consultatiebureaus. Die werken met een gemiddelde. Kinderen die op die curve, het gemiddelde, zitten zijn "normaal", wijk je daar van af dan heb je als kind, en ouder, direct een probleem.

Data zijn vaak maar relatief, maar dat zien we niet meer. Big data is nu een hype, maar als je een tijdje met data hebt gewerkt, dan weet je dat je er niet zo op moet vertrouwen. Het gaat nu vaak over de uitzondering en niet meer over de regel, ook bij de journalistiek. Er zit veel meer om data.

Gemeenten moeten hun informatie ontsluiten en wat je er vervolgens mee doet, daar moet je goed over nadenken. Het maakbaarheidsgeloof is relatief. Big data draagt de belofte in zich dat we al onze handelingen kunnen kwantificeren, analyseren en verbeteren. Je kunt er heel veel dingen uithalen. Veel wetenschappen zijn overspoeld door data en daardoor veranderd. Ook geven sociale media de sociale wetenschappen de kans om veel meer te weten te komen over gemeenschappen. Maar zoals gezegd: uiteindelijk blijft het maar een meting. Pas als je een perfecte meting zou kunnen doen, haal je echt waarde uit big data. Maar op dit moment is elke meting nog imperfect.

Het belangrijkste is dat gemeenten over hun schroom heen moeten komen en hun data moeten gaan delen. Pas als ze dat op een goede manier doen, kunnen we gemeenten helpen die data te analyseren en kunnen we meer waarde creëren uit de data die beschikbaar zijn.

"De netwerktheorie maakt het mogelijk de kracht en transformatie van relaties te meten [...] Met de tweets konden we een sociaal netwerk visueel construeren [...], dit leverde een sociale structuur op en daarmee nieuwe inzichten". Veel gemeenten zijn inmiddels actief met webcare (het beantwoorden van vragen via een online tool), maar zouden ze deze data ook kunnen inzetten om een sociale structuur te maken op basis waarvan je directer contact kunt zoeken met bewoners?

Ja, natuurlijk. Gemeenten kunnen met deze data heel goed kijken wie de influencers zijn binnen de gemeente. Je moet natuurlijk wel uitkijken hoe je het gebruikt en inzet. Er zitten wat morele en ethische aspecten aan. Je moet het niet in je eigen belang gaan gebruiken. Maar als je mensen snel wilt bereiken, dan is het wel goed om te weten via welke kanalen en influencers je zoveel mogelijk mensen snel kunt bereiken.

Je kunt met een goede monitoring ook zien hoe bepaalde processen lopen. Je kunt in de gaten houden hoe en waar bepaalde problemen spelen. Ik geloof zelf niet in een voorspellende macht van tweets, maar monitoring kan tijdens en na een crisis

waardevolle informatie opleveren. Misschien dat je bij gemeenteraadsverkiezingen voorzichtig voorspellingen kunt doen over welke kant het op gaat, maar de vraag is wat je daar mee kunt. Wellicht in de vorm van opkomstbevorderingsmaatregelen.

De vraag is hoe je in het informatieritme van burgers kunt komen. Ze moeten willen weten wanneer bijvoorbeeld een bepaalde weg is afgesloten. Of wanneer ze kunnen meestemmen of meepraten met nieuw beleid. Daarbij kun je ook met je data zoeken naar mensen met specifieke kennis. Bij nieuw beleid hoeft niet per se iedereen betrokken te zijn, juist een interdisciplinaire groep mensen met ieder hun eigen kennis kan van grote meerwaarde zijn.

Gemeenten moeten veel meer regisseur worden, loslaten en accepteren dat je soms ook mensen krijgt die willen zeuren. Inzicht in de sociale structuur van je gemeente kan daar goed aan bijdragen.

Wat is dan de conclusie?

Gemeenten moeten beter inzicht krijgen in de data die ze zelf hebben en ook afspraken met elkaar maken wie waarvoor verantwoordelijk is als er data gedeeld worden. Data moeten veel meer openbaar worden, zodat mensen weten wat er met hun eigen data gebeurt, maar ook veel meer inzicht hebben in de openbare data van gemeenten. Hier kan namelijk door anderen veel meer uitgehaald worden dan nu het geval is, net zoals gemeenten zelf ook veel meer informatie kunnen halen uit alle data die ze zelf hebben. En dan kunnen we de gemeente echt samen maken. Dat zou een mooi nieuw maakbaarheidsgehoof zijn.

Over Dimitri

Dimitri Tokmetzis (1975) is historicus en datajournalist. Eerder schreef hij voor het Utrechts Nieuwsblad, NRC Handelsblad en De Pers. In New York schreef hij het boek *De Digitale Schaduw* (2012), over hoe risicoprofielen ons dagelijks leven meer en meer sturen. Dimitri is de datajournalist en Wobber van De Correspondent.

@tokmetzis

www.decorrespondent.nl/dimitritokmetzis

